

“Tıp terimleri” üzerine yapılan çalışmalar hakkında bir bibliyografya denemesi

Sibel MURAD¹

APA: Murad, S. (2019). “Tıp terimleri” üzerine yapılan çalışmalar hakkında bir bibliyografya denemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 55-67. DOI: 10.29000/rumelide.540994

Öz

Türk dilinin terim yaratmadaki gücünü gösterdiği eserler arasında şüphesiz bilim tarihi eserleri önemli bir yere sahiptir. Birçok farklı bilim dalında telif ve tercüme eser veren Türk dilinin, terim üretmedeki çeşitliliğini izleyebildiğimiz bilim eserlerinden biri de tıp konulu metinleridir. Müstakil olarak tıp konusunu ele alan eserler yanında, içeriğinde tıp terimleri bulunan, farklı konularda yazılmış birçok eser bulunmaktadır. Günümüze kadar tıp metinleri, tıp sözlükleri ve tıp terimleri üzerine birçok çalışma yapılmış olup, halen tıp metinleri, tıp sözlükleri ve tıp terimleriyle ilgili çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. Bugüne kadar yapılmış çalışmaların bir kısmı doğrudan tıpla ilgili olmayan eserlerdeki tıp terimleri üzerineyken, bir kısmı da doğrudan tıp konulu eserlerdeki terimlerle ilgilidir. Tıp terimleri kavramının içine dâhil edilen ilaç, tıpta kullanılan bitkiler, hayvansal-madensel maddeler, insan ve hayvan organları; hastalıklar, tedavi yöntemleri, tıbbi aletler gibi birçok terimle ilgili çalışmalar yapılmıştır. alışmalar “tıp terimli” başlıklı olanlar, tıp terimlerinden herhangi birini konu edinenler ve terimler için önemli bir kaynak olan sözlükler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada günümüze kadar tıp terimleri üzerine yapılan çalışmalar ortaya konacak, bunlardan bazıları özetlenerek açıklanacaktır. Böylece tarihi tıp metinleriyle ve tıp terminolojisiyle ilgilenen bilim insanlarına bu alanda yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilecek, hangi konuların ele alındığı ortaya konarak henüz üzerinde çalışılma yapılmayan konular hakkında araştırmacılara fikir sağlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Tıp terimleri, bibliyografya, tıp metinleri, tıp sözlükleri.

Studies on medical terms: A bibliyographic study

Abstract

Undoubtedly, historical works of science have an important place among the works in which the Turkish language demonstrates its power in creating terms. One of the scientific works in which we can observe the diversity of the Turkish language in terms of production in terms of orijinal and translation in many different disciplines is the medical texts. Apart from only the works dealing with the subject of medicine, there are many works written on different topics in terms of medical terms. To date, many studies have been done on medical texts, medical dictionaries and medical terms, and still work on medical texts, medical dictionaries and medical terms. While some of the studies conducted so far are directly related to the medical terms in non-medical works, some are directly related to the terms in the books on medicine. There are studies about the drug included in the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Amasya / Türkiye), sibel.murad@amasya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0175-7702 [Makale kayıt tarihi: 18.02.2019-kabul tarihi:16.03.2019; DOI: 10.29000/rumelide.540994]

concept of medical terms, plants used in medicine, animal-mineral substances, human and animal organs; diseases, treatment methods, medical instruments. Studies are generally about general medical terms, any of the medical terms and dictionaries. In this study, studies on medical terms will be revealed and some of them will be summarized. In this way, those working in this field will be informed about historical medical texts and medical terminology and to the researchers will give an idea about the subjects not yet studied.

Key words: Medical terms, bibliography, medical texts, medical dictionaries.

Giriş

Türkçenin Anadolu'da ilk olarak tercümeyle başlayan bilim dili haline gelme süreci, telif eserlerin verilmesiyle devam etmiştir. Birçok alanda meydana getirilen eserlerde, Türk dilinin terim üretme gücü kendini göstermiştir. Hayatın devamlılığının olmazsa olmazı olan sağlık, merkezinde insan olması hasebiyle, her toplumda olduğu gibi Türk toplumu için de öncelikli konulardan biri olmuştur. Türkçe yazılan tıp konulu eserlere ilk olarak Uygur döneminde rastlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde doğrudan tıpla alakalı olmasa da *Divânü Lügati't-Türk* ve *Kutadgu Bilig* gibi eserlerde tıp-sağlık terimlerine rastlanmaktadır. Anadolu sahasında tıpla ilgili bilinen Türkçe ilk tercüme eser, Hekim Bereket'in yazılış tarihi bilinmeyen *Tuhfe-i Mübârizî*² adlı eseri olup tarihi bilinen ilk tercümemiz ise 14. yüzyılda yapılan *Müfredât-ı İbni Baytar Tercümesi*'dir. Tarihi bilinen Türkçe ilk telif tıp eseri ise İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfredî*³ (14.yy.) adlı eseridir. Gerek bunlar gerekse bunlardan sonraki tercüme ve telif tıp konulu eserler üzerine birçok araştırmacı çalışmalar yaparak eserleri günümüze kazandırmışlardır. Yine konu hakkında lisansüstü tezler yapılmış, çok sayıda kitap ve makale yayımlanmıştır.

Tıp eserleri üzerindeki çalışmaların birçoğu tarihî bir tıp yazmasının tanıtılıp dil bakımından incelemesinden meydana gelen kitap ve lisansüstü çalışmalardır. Bunların yanı sıra doğrudan veya dolaylı olarak tıpla ilgili bir metin üzerinde yapılan tıp-sağlık terimleriyle ilgili çalışmalar da mevcuttur.

Çalışmamız, günümüze kadar yapılan “tıp terimleri” ile ilgili çalışmalarla sınırlı tutulmuş, bir tıp eserinin kapsamlı olarak (metin-inceleme-dizin) ele alındığı kitap ve lisansüstü çalışmalar bibliyografyaya dâhil edilmemiştir.

Bibliyografyanın herhangi bir bilimsel konuda araştırmacılara ışık tutan önemli bir rehber olduğu ve araştırmacıların araştırdıkları konu hakkında daha önce yapılan çalışmalardan haberdar olmalarının bir gereklilik olduğu düşünülerek çalışmamızın tıp-sağlık terimleri üzerine çalışma yapacak bilim insanlarına faydalı olması amaçlanmıştır.

Hazırladığımız bibliyografya denemesinde tıp-sağlık terimleri genel başlığı altında hastalık, ilaç, tıbbi alet, tıpta kullanılan bitki, hayvansal-madensel madde adlarıyla ilgili yapılan çalışmalar ve tıp terimlerini konu alan sözlük çalışmaları ele alınacaktır.

Tıp-sağlık terimleri

Tıp biliminin malum olduğu üzere özel bir terminolojisi vardır. Tıp biliminin Antik Yunan ve Doğu'dan çıktığı düşünülürse tıp terminolojisinde kullanılan sözcüklerin kökenleri de tahmin edilebilir. Tarihi tıp

² Ayrıntılı bilgi için bk. Koman, 1955: 689-719; Derin, 1987; Erdağı, 2001.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Canpolat ve Önler, 2007.

eserlerinde karşılaşılan birçok terim ve özellikle tıpta kullanılan birçok bitki adı Grek, Hint, Arap dillerine aittir.

Telif, tercüme ve tercümelere zaman zaman yapılan bazı ilavelerle yazılan tıp konulu eserler üzerinde çok sayıda terimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda yapılmış tespit edebildiğimiz 57 adet çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların 47’si makale, 5’i bildiri, 5’i de lisansüstü tezlerden oluşmaktadır.

1. Tıp-sağlık terimleri üzerine yapılan genel alışmalar

Tıp terimleri başlıklı genel çalışmalardan bazıları Türk dilinin tarihî dönemlerine ait eserler üzerinde yapılan tıp-sağlık terimlerini inceleyen çalışmalardır. Bunlardan ikisi Macideğl Batmaz tarafından yapılan “Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri” adlı yüksek lisans tezi ve “Eski Anadolu Türkçesi Tıp Terimleri” adında Seyfullah Türkmen tarafından yapılan doktora tez çalışması olup diğerleri çoğunlukla *Divn Lgati’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig’*deki tıp-sağlık terimlerini tespit eden çalışmalardan oluşmaktadır.

Macideğl Batmaz, yüksek lisans çalışmasında Uygurca tıp terimlerini yapı, köken ve konuları bakımından incelemiş ve çalışmasının sonuna bir terimler dizini ilave etmiştir. alışmasını yapılarına, kökenlerine ve konularına göre Uygurca tıp terimleri olarak üç başlık altında toplamıştır. Terimlerin incelenmesinde art zamanlı karşılaştırma yapılmış, yer yer de ağdaş Türk Őivelerinden rnekler verilmiştir. Uygurcanın tıp terimleri bakımından durumunu ve terim yapma zenginliğini gösteren bir çalışmadır.

Tıp terimleriyle ilgili başka bir tarihî Őive alışması olan “Eski Anadolu Türkçesi Tıp Terimleri” adlı doktora çalışması da tıp eserlerinin tercüme ve telif olarak verilmeye başladığı döneme ait önemli bir çalışmadır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp eserlerini inceleyen Seyfullah Türkmen, çalışmasını vücudun organ, bölge ve salgıladığı madde adları, hastalık adları ve hastalıkla ilgili terimler, il adları, tıp aletleri, tıpta kullanılan gereçler, tıpla uğraşanlara verilen adlar, tedavi etme ve sağlıkla ilgili terimler, tıpla ilgili genel kelimeler olarak sekiz alt başlık altında toplamıştır. alışmasının sonuna Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca terimler dizini eklemiştir.

Tıbbi terimler üzerine yapılan çalışmalar farklı dönemlere ait eserlerde de incelenmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan tıp konulu eserler olmayıp belli bir eser üzerinde tıbbi terimleri inceleyen çalışmalardır. İslamiyet’in kabulünden sonra Karahanlı Türkçesiyle verilen ilk eserlerimiz üzerinde tıp-sağlık terimleriyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri Ali Haydar Bayat’ın “Divn Lgati’t-Türk’te Tıbbi Terminoloji” adlı çalışmasıdır. *Divn Lgati’t-Türk*’teki tıbbi terminolojiyi; anatomi, belirtiler-hastalıklar, tedaviler-ilaçlar, tıbbi aletler başlıkları altında incelemiş ve *Divn Lgati’t-Türk*’n tıpla ilgili tüm sözcüklerini ortaya koymuştur. Bu dönem eserleriyle ilgili diğer bir çalışma da Zafer önler’in “Divn Lgati’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de Tıp Terimleri” adlı makalesidir. *Divn Lgati’t-Türk* ve *Kutadgu Bilig’*deki tıp-sağlık terimlerinin dolaylı olarak geçtiğini ve bu terimlerin sayıca fazla olmadıklarını ifade eden önler, bu iki eserde tespit ettiği 22 Türkçe tıp terimini açıklayarak kökenleri hakkında bilgi vermiştir. Arapça-Farsça olan altı terimin anlamlarını ve geçtikleri yerleri göstermiştir.

Zafer önler’in bir başka çalışması da “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri” makalesidir. Bu makale de *Müntahab-ı Őıfa* ve *Hazâinü’s- Saadât* adlı iki eserde bulunan tıp-sağlık terimlerini kapsayan bir sözlük çalışmasıdır.

Kazım Köktekin'in de *Hazâinü's-Saadât*'taki tıp terimleri üzerine bir çalışması bulunmaktadır.

“Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinden Tertib-i Muâlece'deki Organ Adlı Tıp Terimleri” çalışmasında organ adlarından oluşan tıp terimlerini köken ve yapı bakımından sınıflandıran Gürkan Gümüştam, eserde alet/araç adlarının çok olmadığını tespit ettiğini ifade etmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalarla birlikte “tıp terimleri” başlıklı çalışmalar şunlardır:

1. Adıgüzel, A. (2016). Râhatu'n-nüfus'ta Cinsel Sağlık İle İlgili Terimler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(4), 19-66.
2. Altıntaş, A. (1985). Divan-ı Lügat-it-Türk'teki Tıp Terimleri. *Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 7(1), 3-17.
3. Batmaz, M. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
4. Bayat, A. H. (2003). Dîvânü Lûgati't-Türk'te Tıbbî Terminoloji. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 9, 103-122.
5. Bayat, A. H. (2008). Tıp Dili ve Terimleri Açısından Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Kitaplarının Önemi. *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 10/11, 61-82.
6. Çelik, A. (2016). XIV.- XV. Yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinde Yer Alan Farsça ve Grekçe Menşeli Terimlerin Yazımındaki Tutarsızlıklara Bazı Örnekler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 65-70.
7. Doğan, A. T. (2015). Kitab-ı Tıbb-ı Hikmet'te Geçen Yabancı Tıp Terimlerine Türkçe Karşılıklar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 903-918.
8. Doğan, A. T. (2017). Türklerin Dünyasından Uzaklaşan Türkçe Tıp Terimleri: Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine. *I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 11-14 Mayıs, Antalya.
9. Gözlü, E. K. (2012). “Betimleyici Tıp Terimi” Kavramı ve Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Metinlerindeki Betimleyici Terimler. *TÜBAR*, 31, 169-179.
10. Gümüştam, G. (2009). Eski Anadolu Türkçesi Eserlerinden Tertib-i Muâlece'deki Organ Adlı Tıp Terimleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1, 25-49.
11. Gümüştam, G. (2010). Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu Terimlerin Tıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(2), 1033-1087.
12. Günyüz, M. (2005). Şair ve Hekim Ahmedî'nin Duygu Dünyasında Tıp Terimleri. *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, 2, 651-670 (1- 6 Eylül 2002).

13. Gürlek, M. (2014). Cerrahiyetl-Haniye’de Geçen Türkçe Tıp Terimleri. *Milli Türkoloji Sempozyumu*, 440-452, İstanbul.
14. Gürlek, M. (2016). Yabancı Tıp Terimlerine Osmanlı Tıp Metinlerinden Türkçe Karşılık rnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 215-236.
15. Köktekin, K. (2007). Hazâinü’s-Saadât’ta Geçen Tıp Terimleri. *A. . Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 13-27.
16. nler, Z. (1989). Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 89-130.
17. nler, Z. (1998). XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinin Dili ve Söz Varlığı. *Kebikeç*, 6, 157-168.
18. nler, Z. (2006). Divân Lgâtit-Türk Ve Kutadgu Bilig’de Tıp Terimleri. *Kebikeç*, 22, 135-150.
19. şehsuvaroğlu, B. N. (1960). Anadolu’da Türkçeleşme Cereyanları ve Türkçe İlk Tıp Yazmalarındaki Terimler. *Sekizinci Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara.
20. Tokat, F. (2012). Karakalpak Türkçesindeki Tıp Terimleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13, s. 1-15.
21. Türkmen, Seyfullah (2006). *Eski Anadolu Türkçesi Tıp Terimleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale

2. Belirli tıbbi terimler üzerine yapılan alışmalar

Yukarıda bahsettiğimiz çalışmalar, daha çok tıp terimlerinin tamamını ele alan çalışmalardır. Bu genel çalışmaların yanında tıp terimlerinden bazılarını konu alan birçok çalışma da mevcuttur. Bu alışmalar tıpta kullanılan ilaçlar, aletler, ilaç yapımında kullanılan bitkiler, hayvansal maddeler, hayvan ve insan organları ve hastalık adları üzerinedir.

Mahmut Grgan’a ait olan “İslam ncesi Dönem Uygur Tıp Metinlerinde Bulunan Hayvansal Drog İsimleri” adlı çalışmada Uygur döneminde ait tıp metinleri incelenmiş ve bu inceleme sonucunda 19 hayvansal drog maddesi başlığında toplam 47 terim açıklanmıştır. Geleneksel Hint tıbbından etkilenen Uygur tıbbında, Hint tıbbının aksine hayvansal droglara sıkça rastlandığını (zellikle kurt dili, kurt kemiği, kurt d gibi) belirten Grgan, eski Uygur hekimlerinin başka dillerden çevrilen tıp metinleriyle yetinmeyerek kendi deney ve yöntemlerini de kullanarak bir tıp anlayışı geliştirdiklerini ifade etmiştir.

Bir tıp teriminin etimolojisi hakkında yazılan Galip Güner’in “Divân Lugâti’t-Türk’te Oğuzca Olarak Geçen Mandâr ve Mandârlan– Kelimelerinin Kökeni zerine Düşünceler” adlı makalesinde *Divân Lugâti’t-Türk’te* geçen “mandâr” adlı ağaçlara sarılan ve çoğunlukla ağaçları kurutan bitki adının kökeni ve aynı kökten tredıği düşünülen “mandârlan- (ağaç sarmaşıkla kaplanmak, sarmaşıklanmak)” sözcüklerinin kökenleri üzerine görüşler sunulmuştur.

Divanü Lgati’t-Türk’le ilgili bu alanda yapılan bir diğer çalışma da Canan İleri’ye aittir. İleri, “Divanü Lgati’t-Türk’te Geçen Meyve ve Sebze Adları ve Türklerin Bunlardan Yararlanma Biçimleri” başlıklı makalesinde meyve sebze adlarını kullanım alanlarına göre beslenme, sağaltma ve araç-gereç

yapımında olmak üzere üç ana başlık altında toplamıştır. İleri, *Divanü Lügati't-Türk'te* sağaltmada kullanılan tıbbi bitkileri, "Tarama Sözlüğü" ve Turhan Baytop'un "Türkiye'de Bitkilerle Tedavi; Geçmişte ve Bugün" (1984) ile karşılaştırarak kullanımları bakımından insan sağaltmada ve hayvan sağaltmada kullanılan meyve-sebzeler olarak ikiye ayırmıştır.

Yine *Divanü Lügati't-Türk'te*, göz ve göz hastalıklarıyla ilgili sözcükleri konu alan bir çalışması bulunan Berdi Sarıyev, bunların yanında hastalık isimleri, tedavide kullanılan bitkiler ve ilaçları incelemiş ve bazı sözcüklerin Türkmen Türkçesindeki karşılıklarına da yer vermiştir.

Özetlediğimiz çalışmalarla birlikte diğer çalışmalar aşağıda verilmiştir:

1. Altıntaş, A. (2001). Divanu Lügat-it Türk'teki Tıbbi Bitkiler. *Tıp Tarihi Araştırmaları*, 10, 64-71.
2. Bailey, H. W. (1953). Medicinal plant names in Uighur Turkish. *Melanges Fuad Köprülü/ Fuad Köprülü Armağanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, 51-56.
3. Güner, G. (2014). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuzca Olarak Geçen mandâr ve mandârlan–Kelimelelerinin Kökeni Üzerine Düşünceler. *Teke*, 3(2), 54-61.
4. Gürkan, M. (2013). İslam Öncesi Dönem Uygur Tıp Metinlerinde Bulunan Hayvansal Drog İsimleri. *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (2), 88- 94.
5. İleri, C. (2007). Divanü Lügati't-Türk'te Geçen Meyve ve Sebze Adları ve Türklerin Bunlardan Yararlanma Biçimleri. *Türk Dili*, 669, 542–572.
6. Sarıyev, B. (2008). Divan'da Göz ve Göz Hastalıklarıyla İlgili Sözcükler Üzerine Bir İnceleme. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 13-23.

Tıp dilinin Anadolu'da oluşmaya başladığı dönem olan Eski Anadolu Türkçesi yukarıda da belirttiğimiz gibi pek çok tercüme ve telif eserin ortaya çıktığı bir dönemdir. Eski Anadolu Türkçesinin devamında oluşan Osmanlı Türkçesi döneminde de telif/tercüme birçok tıp eseri bulunmaktadır. Her iki döneme ait konuyla ilgili eserler üzerinde ilaç, bitki, hastalık, tıbbi alet konusunda bazı çalışmalar yapılmıştır.

Bitki adlarıyla ilgili yapılan çalışmalar aşağıda da açıkladığımız tıptan çok botanik alanıyla ilgilidir. Ancak bu bölümde ele alacağımız çalışmaların tıpla doğrudan ilgili eserlerde kullanılan bitki adları üzerine olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Zafer Önler tarafından kaleme alınan "Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine" adlı makalede, 14. yüzyılın sonlarında yazılan Müntehâb-ı Şifâ (Önler, 1990) adlı eserdeki, kökenleri bakımından Türkçe, Arapça, Farsça, Yunanca olan bitki adlarından bazılarının Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıklarının semantik açısından benzerlik gösterdiği örneklerle açıklanmıştır.

Yine Önler'e ait olan "XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri (Edviye-i Müfrede, Hazâinü's-Saâdât, Mücerreb-nâme, Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf)" ve "14.-15. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Bitki Adları" gibi çalışmalar da bulunmaktadır.

Paki Küçüker, çok dilli bir ecza szlg olarak 17. yüzyılda hazırlanan *Lgat-i Müşkilât-ı Eczâ’da* (Murad, 2009) yer alan Türkçe bitki adları üzerine çalışmasında eserdeki dört yüz on yedi bitki adından bahsetmiştir.

Gürkan Gmşatam’a ait “Risle-i Mu’lece’ye Göre XVI. Yüzyıl Türkçesinde Tıbbi Bitki Adları” adlı çalışmada, tedavi üzerine yazılan bir risale olan *Risle-i Mu’cele’de* yer alan Türkçe bitki adlarını tek kelimeden oluşan bitki adları, belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması kuruluşunda bitki adları olarak üç alt başlıkta yapılarına göre incelemiştir. Daha sonra eserdeki diğer bitki adlarını Arapça, Farsça, Grekçe olarak sınıflandırmıştır.

“Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Hastalık Adları zerine” adlı makalelerinde 14-18. yüzyıllar arasındaki 21 tıp metninde 284 tıp terimi tespit eden Mehmet Gürlek ve Ahmet N. Çiçekler, Türkçe dışında 90 Arapça, 8 Farsça, 3’er terim ile Yunanca ve Fransızcanın hastalık adlarında etkisinin görüldüğünü tespit ettiklerini belirtmişlerdir.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz çalışmalarla birlikte bu başlık altında yapılmış çalışmalar şunlardır:

1. Bayat, A. H. (1992). Anadolu Tıbbi Folklorunda Göz Hastalıkları. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. IV, s. 43-58. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
2. Demir, E. (2012). Hezârfen Hüseyin b. Ca’fer İstnky’nin Fihriş’l–Ervm Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları. *TDED*, 46, 1–28.
3. Gmşatam, G. (2015). Risle-i Mu’lece’ye Göre XVI. Yüzyıl Türkçesinde Tıbbi Bitki Adları. *Jass*, 39(3), 23-40.
4. Gürlek, Mehmet (2011). ‘Al’im-i Cerrhn’de Geçen Bitki Adları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 123-145.
5. Gürlek, M., iekler, A. N. (2016). Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Hastalık Adları zerine. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11, 95-112.
6. Gürlek, M. (2015). Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Cerrah Alet Adları zerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 39-49.
7. Kker, P. (2010). Lgat-i Müşkilât-ı Eczâ’da Türkçe Bitki Adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 401-415.
8. Kker, P., Yıldız, Y. (2016). Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar’daki (1b-150a) Bitki Adları zerine Bir İnceleme. *Jass*, 44, 13-32.
9. Kker, P., Yıldız, Y. (2018). Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar’daki (150b-295a) Bitki Adları zerine Bir İnceleme II. *Uluslararası Türk Lehçeleri Araştırma Dergisi (TURKLAD)*, 2/1, 109-137.
10. Murad, S. (2011). Terceme-i Akrahdn’de Terkipler ve Adlandırılmaları. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Eczacılık Tarihi II, Eğitim, Araştırma ve Metinler*, 12, 81-94.

11. Önler, Z. (1986). Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51(413), 403-406.

12. Önler, Z. (1990). XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri (Edviye-i Müfrede, Hazâinü's-Saâdât, Mücerrebname, Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf). *Journal of Turkish Studies, (Fahir İz Aramağam I)*, 14, 357-392.

13. Önler, Z. (2004). 14.-15. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Bitki Adları. *Kebikeç*, 18, 273-302.

14. Yaylagül, Ö. (2014). Eski Uygur Türkçesi ve Batı Orta Türkçesiyle Yazılmış Tıp Metinlerindeki Fiiller. *Bilig*, 68(2), 267-296.

Bu çalışmalar dışında, tarihi şivelerimize ait *Divanü Lügati't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Codex Cumanicus* vb. gibi birçok eser üzerinde içerdikleri bitki, hayvan ve organ adlarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içinde özellikle bitki adlarıyla ilgili yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Bitkiler hakkında yapılan çalışmaların fazla olması, bitkilerin tıbbi özelliklerinin zirâî özelliklerinden fazla olmasına bağlanabilir. Ancak yapılan bazı çalışmalarda her zaman bir bitkinin tıp alanındaki kullanımına değinilmemiştir. Bitki gibi tıpla ilgili bir terim olarak da karşılaşılan hayvan, organ adlarıyla ilgili çalışmaların hepsi her zaman doğrudan tıpla ilgili değildir; ancak bunların tıpta da kullanılmaları sebebiyle bu çalışmalara örnek vermek yerinde olacaktır:

1. Aydın, E. (2016). Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 1-51.

2. Çakmak, C. (2015). Dîvânu Lugâti't-Türk'te Vücut ve Organ Adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 135-143.

3. Hauenschild, I. (1998). Botanica im Dîwân lugât at-türk. *Journal of Turkology*, 2(1), 25-100.

4. Hauenschild, I. (2006). Botanica und Zoologica im Babur-name. *Einelexikologische und kulturhistorische Untersuchung Wiesbaden: Harrassowitz*.

5. Karadeniz, Y. (2017). Codex Cumanicus'ta Bitki Adları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 15 Issue 1, s.611-638.

6. Nyiri, M. (1985). Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't Türk Adlı Sözlüğündeki Bitki Adları. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğleri*, 205-213.

7. Öztürk, F. (2005). Kutadgu Bilig'de Bitki Adları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 201-208.

8. Usmanova, M. S. (2013). Ali Şir Nevai Eserlerinde Bitki Adları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 8, 117-143.

3. Tek bir terim üzerine yapılan çalışmalar

Buraya kadar özetlediklerimiz dışında sadece bir tıbbi terim üzerinde duran çalışmalara da rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları bir tıp teriminin farklı adlandırmalarını konu edinirken bazıları ise

bir tıp teriminin kökeni hakkında görüşler sunmaktadır. Bu çalışmalar da ağırlıklı olarak bitki adları üzerine yapılmıştır.

Erhan Aydın’ın “Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar” çalışmasında da yer verdiği “çıntan ıgaç-sandal ağacı” üzerine müstakil bir çalışması daha bulunmaktadır. Bu çalışmada Aydın, “çıntan” sözcüğünün kökeni hakkındaki görüşlere yer vererek bu ağacın Uygur metinleri dışında sadece Bilge Kağan yazıtı Güney 11. satırda geçtiğini söylemiştir. Devamında “çıntan ıgaç-sandal ağacı” hakkında bilgiler vererek bitkinin tıp ve diğer birçok alanda kullanımlarından bahsetmiştir.

“Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Metinlerindeki İki Terim Üzerine Tespitler: Çignemek ve Çeynemek” adlı Emel Kaya Gözlü tarafından kaleme alınan makalede “çignemek ve çeynemek” fillerinin iki farklı sözcük oldukları halde Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp eserlerinin Türkiye Türkçesine çevirilerinde karıştırıldıklarına ve yanlış anlamlandırıldıklarına değinmiştir. “çignemek” sözcüğünün “vücut kırıklığı, kırgınlık”, “çegnemek”in ise bir ilacı yutmak, ağızda ezme vb. gibi anlamları olduğunu açıklamıştır.

Bu çalışmalarla birlikte benzeri çalışmalar şunlardır:

1. Atnur, G. (2011). Osmanlı Tıp Yazmaları ile Halk Hekimliğinde “Hafakan (Afakan)” ve Hazâ ‘Îlâc-ı Hafakân Adlı Kitap. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(17), 48-62.
2. Aydın, E. (2011). Eski Türk Yazıtlarındaki Çıntan İgaç ‘Sandal ağacı’ Üzerine. *Bilig*, 56, 25–32.
3. Gözlü Kaya, E. (2012). “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Metinlerindeki İki Terim Üzerine Tespitler: Çignemek ve Çeynemek”. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 155-168.
4. Önler, Z. (1990). “Yağdığına İnanılan Bir Tür Kudret Helvası: Gezo”. *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Elazığ, C.4, S. 2., s.205-207.
5. Sevgi, E.- Kızıllarslan, Ç. (2013). Bir İsim Çok Bitki - Mayasıl Otu. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(1), 17-29.

Yukarıda açıklamasını yaptığımız üzere tıp terimi olarak da kullanılan bitki adları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar oldukça fazladır. Aşağıda vermiş olduğumuz çalışmalar da doğrudan tıbbi bitkilerle ilgili olmamakla birlikte bitkilerin adlandırılmaları üzerine yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir:

1. Alkayış, M. F. (2009). Türkçede Kullanılan Alıntı Bitki Adları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(4), 71-92.
2. Aydın M. (2008). Ordu ve Yöresi Ağızlarında Armut Adları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(3), 129–138.
3. Bläsing, U. (2004). Armut Sözcüğünün Etimolojisi ve Yayılışına Dair Bazı Notlar. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, TDK, 473–485.
4. Doğan, N. (2011). Vezirköprü ve Havza Ağızlarında Yabancı Bitki Adları. *Diyalektolog*, 2, 7–13.
5. Duran, A. (1998). Türkçede Bazı Bitki Adlarının Veriliş Sebepleri. *Türk Dili*, 555, 223-229.

6. Erdal, M. (1993). Around the Turkic 'Apple'. *The Journal of Indo-European Studies*, 21(1-2), 27-36.
7. Eren, H. (1999). "Ayva". *Türk Dili*, 573, 739-748.
8. Hauenschild, I. (1999). Yarpuz-Anmerkungen zu Einem 'Ghostword'. *UAJbN.F.*, 16, 202-210.
9. Kartalcık, V. (2008). Anadolu Ağızlarında Üzüm Adlandırmaları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(5), 663-711.
10. Magdolna, M. (2002). Tatár: A Eurasian Etymology: Sarmysak < *K'irmus(v) /Kermus(v) / Karmus(v) 'garlic'. *AOH*, 55(1-3), 237-251.
11. Özmen, M. (2010). Hatay-Erzin Başlamış Köyünden Derlenen Bitki Adları. *Erdem*, 58, 255-268.
12. Raschmann, S.C. (2010). Herbst-Baumwolle (küzki kâpâz). *Trans-Turkic Studies*, 103-116.
13. Sertkaya, O. F. (2012). Adana, Begrek > Beyrek ve Elma Kelimelerinin Kökeni Üzerine. *Türkoloji Dergisi*, 19(2), 101-113.
14. Sertkaya, O. F. (2014). Elma Kelimesinin Kökeni Üzerine. *Türk Dili*, 750, 63-66.
15. Stachowski, M. (1994). Türkisch sarmysak ~sarmysak 'Knoblauch'. *TDIA*, 4, 171-172.
16. Şen, M. (2006). "Elma" Kelimesi Üzerine. *Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Bilkent Üniversitesi, 571-586.
17. Şirin, H. (2010). Türk Dillerinde çilek ve yilek. *Studies on the Turkic World*, 131-138.
18. Uçar, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *TEKE*, 2(1), 1-19.
19. Uçar, İ. (2013). Yetiştigi/Geldiği Coğrafya Veya Etnik Adlandırmayla Oluşturulan Bitki Adları. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 115-135.
20. Yavuz, M. (2016). Bazı Liken Cins (Genus) İsimlerinin Etimolojisi Üzerine. *Avrasya Terim Dergisi*, 4(2), 18-26.
21. Yılmaz Y., Dağtaş H. (2014). Türkiye Türkçesinde Bitki Adları ve Yetiştigi Yerle İlişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 231-239.

4. Tıp terimlerinin oluşturulması ve kullanımlarıyla ilgili çalışmalar

Tıp terimlerinin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanımlarıyla ilgili yapılan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalar daha çok tıp terimleriyle kurulan deyimler veya bir ağız merkezli sağlık deyişleriyle ilgili çalışmalardır. Bunlar dışında hastalık ve tıbbi bitki adlarını oluşumları bakımından inceleyen çalışmalar da mevcuttur.

1. Gülseren, C. (2001). Halk Dilinde Uşak'ta Bitki Adları ve Sağlık Deyişleri. *Afyon Kocatepe Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 107-117.

2. Koç, A. (2010). Hastalık İsimlerinde Örtmece. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 188, 77-94.
3. Tokat, F. (2014). Türkçede Tıp Terimleri İle Kurulmuş Deyimler. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(2), 11-19.
4. Uçar, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Oluşturulmuş Bitki Adları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 17, 285-306.
5. Uçar, İ. (2010). Türkçede Eş Anlamlılık ve Eski Anadolu Türkçesi Tıp Yazmalarında Eş Anamlı Kelime Kullanımı. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 21, 37-48.

5. Tıp terimleri sözlükleri ile ilgili yapılan çalışmalar

Bibliyografyamızın son bölümü ise terimler için en önemli kaynak olan sözlüklerle ilgili yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Tıp-sağlık terimlerini anlamlandırmanıza yardımcı olan sözlük çalışmaları hakkında bilgi edinmemizi sağlayan önemli bir çalışma Şaban Doğan'ın “XV.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Anadolu Sahasında Türkçe Yazılmış Tıp ve Eczacılık Sözlükleri” adlı bildirisidir. Bu çalışma sayesinde tıp yazmalarıyla ilgili çalışma yapan araştırmacılara tıp terimlerini anlamlandırmada yararlanacakları birçok tıp-ecza sözlüğü hakkında bilgi verilmektedir.

Tıp sözlükleri hakkında bazı lisansüstü tez çalışmaları da mevcuttur. Burada bahsettiğimiz çalışmalar herhangi bir tıp metninin sonunda verilen dizin-sözlük çalışmalarını değil, sadece tıp terimlerini konu alan sözlük çalışmalarını kapsamaktadır. Konuyla ilgili birçok sözlük yayımlanmıştır. Bizim burada verdiğimiz çalışmalar ise sadece tıp terimleriyle ilgili olan yayımlanmamış lisansüstü tezler ile tıp terimlerini konu alan sözlük çalışmalarıdır:

1. Akkuş, M. (2008). *Siyahî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ'-i Tıp Adlı Eseri (Gramer-Metin-Sözlük)*. (Basılmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
2. Murad, S. (2009). *Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevî (Giriş-Metin-İnceleme-Dizin)*. (Basılmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
3. Demir, E. (2011). *Hezârfen Hüseyin b. Ca'fer İstânköyü'nin Lisânü'l-Etibbâ Adlı Tıp Lügati Üzerinde Dil İncelemesi: İnceleme-Metin-Sözlük*. (Basılmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lisansüstü çalışmalar dışında tıp terimleri sözlükleriyle ilgili en kapsamlı çalışmalar Şaban Doğan'a ait olup bu çalışmalar aşağıda verilmiştir. Bunlara ek olarak tarafımızca müellifi belli olmayan bir tıp sözlüğünün metni yayımlanmıştır:

1. Doğan, Ş. (2009). 15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akrabâdîn'in İstilah Lügati, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(4), 250-316.
2. Doğan, Ş. (2010). XV.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Anadolu Sahasında Türkçe Yazılmış Tıp ve Eczacılık Sözlükleri. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türk Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. II, Muğla, Aralık 2011, 103-114.

3. Doğan, Ş. (2011). On Yedinci Yüzyılda Kaleme Alınmış Bir Tıp ve Eczacılık Sözlüğü: Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 95-104.

4. Murad, S. (2018). Müellifi Bilinmeyen Bir Tıp Sözlüğü. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*,12 (Ekim), 35-67.

Doğrudan tıp-ecza alanlarıyla ilgili olmasa da birçoğu tıbbi bitkilerden oluştuğu için çalışmamızın bu kısmında yer vereceğimiz bir çalışma da Hatice Şahin'e (2007) ait "Cami'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri" adlı çalışmadır. Bu çalışmada, 1501-1502 tarihinde Türklere Farsçayı öğretmek amacıyla mensur bir sözlük olarak yazılmış *Cami'ü'l-Fürs*'teki sekiz bin Farsça isim maddesi içinde bulunan Arapça, Farsça, Türkçe, Grekçe bitki adları ve anlamları verilmiştir:

1. Şahin, H. (2007). Cami'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(2), 570-602.

Sonuç

Bibliyografya denememize dâhil ettiğimiz 1'i yabancı araştırmacılara ait toplam 88 çalışma bulunmaktadır. Bunlardan "tıp terimleri" başlıklı 21 adet çalışmanın 3'ü Divânu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Bilig, 1'i Eski Uygur Türkçesi tıp metinleri üzerinedir. 16 çalışma Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemi ve eserleri, 1 adet çalışma da Karakalpak Türkçesi tıp terimleriyle ilgilidir.

Tıp terimleri içine giren tıpta kullanılan ilaç, bitki, hayvansal madde, hastalık, tıbbi alet vb. adları üzerine yapılan çalışmalardan 28 tanesi Eski, Karahanlı, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait doğrudan ya da dolaylı olarak tıpla ilgili eserlerde yer alan tıbbi terimler üzerine olup, 20 tanesi tıbbi bitkilerle ilgilidir. Diğer 8 çalışma ise hayvansal droglar, hastalık adları, tıbbi alet adları ve tıp fiilleriyle ilgili yapılmış çalışmalardır.

Tek bir terim üzerinde duran çalışmaların çoğu yine tıbbi bitki adlarıyla ilgilidir. Bu çalışmalarda bitki adının etimolojisi üzerinde durulmuştur. Bazı çalışmalar da tıp metinlerinde geçen bir sözcük hakkındaki bilgileri içermektedir. Bu bölümde de 26 çalışma mevcuttur.

Tıp terimlerinin oluşturulması ve kullanımlarıyla ilgili çalışmalar bölümünde ise bitki-hastalık adlarının oluşum şekilleri hakkında ve halk arasında kullanılan tıpla ilgili deyişler üzerine de yapılan çalışmalar toplam 5 adettir.

Tıp metinleri hakkında çalışma yapanlar için önemli bir kaynak olan tıp terimleri sözlükleri hakkında 2 yüksek lisans, 1 doktora tezi olmak üzere 8 adet çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmaların diğer beşi ise tıp terimleri sözlüklerini tanıtan makalelerden oluşmaktadır.

Yine bu bölüme dâhil edebileceğimiz Farsça-Türkçe sözlükte geçen tıbbi bitki adlarıyla ilgili bir çalışma da bulunmaktadır.

Tıp terimleri üzerine yapılan çalışmalar hakkındaki bibliyografya denememizde, tıp terimleri sahasında çalışanlara fayda sağlayacak birçok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte tıp metinlerinde kullanılan fiiller hakkında çok fazla çalışmanın yapılmamış olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmaların çoğu bitki, hayvan, ilaç ve hastalık adlarıyla ilgilidir. Tıp metinlerinde en çok karşılaşılan durumlardan biri

de bir bitkiye verilen farklı ve alakasız adlandırmalardır. Bu konu hakkında yapılan çalışmalar da az sayıdadır.

Bu bibliyografya denememizin, hem tarihî tıp metinleri üzerine çalışma yapacak araştırmacılara çalışılmayan konular hakkında fikir vermesi hem de kullanılacak kaynaklar hakkında fayda sağlaması temennisindeyiz.

Kaynakça

- Baytop, T. (1984). *Türkiye’de Bitkilerle Tedavi; Geçmişte ve Bugün*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Canpolat M., Önler Z. (2007). *İşhâk bin Murâd, Edviye-i Müfredede*. Ankara: TDK Yayınları.
- Derin A. (1987). *Tuhfe-i Mübârizî (Metin-Gramer Notları-Sözlük)*. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdağı B. (2001). *Tuhfe-i Mübârizî (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Basılmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koman, M. M. (1955). *Tuhfe-i Mübârizî (Lübab-ün Nuhab Tercümesi), İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, 18(13), 689-719*.
- Murad, S. (2009). *Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevî (Giriş-Metin-İnceleme-Dizin)*. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Önler, Z. (1990). *Müntehâb-ı Şifâ I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.